

Runoilijan elämä ja ideat

Panu Rajala

Osmo Pekonen: *Marian maa. Lasse Heikkilän elämä 1925–1961*. SKS 2002.

Kun kirjallisuustiede hylkäsi elämäkerrat, alue jäi vapaille kirjoittajille. Tyhjiötä täytellään siihen tahtiin kuin kutakin huvittaa. Runoilija voi kirjoittaa itse elämäkertansa kuten Paavo Haavikko. Henkilökuvaa voivat joukolla rakentaa runoilijan vaimot, tohtorit ja kriitikot kuten Pentti Saarikosken tapauksessa. Tai runoilijan elämäkerran kirjoittaa sivutyönään matemaatikko kuten Osmo Pekonen on tehnyt Lasse Heikkilästä.

Tiedeyhteisö ei houkuttele sivusta tulevia, mutta epätieteeksi leimattujen elämäkertojen reviiri on avoin saalismaa. Osmo Pekonen ei valinnut kohdettaan, vaan kohteen toinen vaimo valitsi kirjoittajan. Teatterineuvos Ritva Heikkilän osuus kirjoitustyön käynnistäjänä ja aineiston luovuttajana näyttää ratkaisevalta. Tällaisessa tilanteessa elämäkerran kirjoittajan ei yleensä ole helppo vallata riittävästi omaa liikumatilaa. Runoilijan omaiset pyrkivät ymmärrettävästi valvomaan, mitä tästä sopii kirjoittaa. Heillä on usein myös hallussaan ulkopuolisilta kätkeyttä aineistoa.

Osmo Pekonen on pyrkinyt säilyttämään itsenäisyytensä ja tehnyt tutkimusta ilmeisen innoituksen vallassa. Lasse Heikkilästä kasvaa hänen käsissään ristiriitojen repimä sankari. Heikkilän lyhyt levoton elämä kaoottisine piirteineen voisi houkuttaa raflaaviin kuvauksiin, mutta Pekonen on pitänyt päänsä kylmänä. Hänen kuljetustaan hallitsevat maltti ja kohtuus, mutta aatehistoriallisissa yhteyksissä hän innostuu myös lennokkaisiin ylitulkintoihin.

Runoanalyysin liukkaat jäät

Pekonen seuraa tunnollisesti runoilijan syntyjuuria, hänen orpouttaan, vajavaista identiteettiään, vaihtuvia kasvuympäristöjään, onnekkaitakin ihmissuhteita, matkoja, filosofisia ja uskonnollisia pohdintoja. Hän valpastuu erityisesti Heikkilän uskonnollisten ja matemaattisten harrastusten kohdalla. Varsin vähän hän sen sijaan syventyy

Heikkilän runouteen. Tässä näkyy kirjailijan elämäkerran kirjoittamisen vaikeus ja paradoksi.

Biografinen metodi joutui pannaan, kun kirjailijoiden teoksia tulkittiin yksioikoisesti heidän elämästään käsin. Pekonen välttää vanhan sudenkuopan jättämällä runot jokseenkin koskemattomiksi. Hän tarjoilee niitä kirjansa lukujen mottoina ja tekstinsä näytteinä, mutta pidättyy (kenties viisaasti) niitä analysoimasta. Runouden analyysiin kouliintumaton ei lähde liukkaalle jälle. Ehkä hän pitää yhteyksiä elämästä, aatteista, ideoista runoihin päin niin ilmiselvinä, ettei niitä kannata ällästikulla osoittaa. Runojen kompleksempi sisältö ja sanottava jäävät lukijan oman harrastuksen varaan.

Pekonen toimii elämäkerrassa kohteliaan eleganttina juontajana, joka antaa runsaasti puhevaltaa Lasse Heikkilän aikalaisille ja tuttaville. Kai Laitinen, Lassi Nummi, Pentti Lyly, Kirsi Kunnas, Aila Meriluoto kertovat vuorollaan kiintoisaa henkilöhistoriaa, jota Pekonen ei yleensä ryhdy epäilemään. Totta, kerran hän valpastuu, kun Lassi Nummi puhuu Heikkilän ”savukekädestä”, tämä kun muistetaan paremmin piipun polttajana. Nummi epäröi itekin ja miettii, milloin piippu tuli kuvaan. Varmistuksena kirjassa on kuva Heikkilästä piippu suussa. Trivialiteetit ovat elämäkerran poikamaisia piristyksiä.

Heikkilän boheemisuudesta, alkoholin ja lääkkeiden käytöstä, hermohäiriöistä, sairaudesta, itsetuhon kierteestä kerrotaan monella suulla selvästi mutta hienovaraisesti. Erosen tärkeää osuutta Heikkilän elämässä Pekonen korostaa useaan otteeseen, mutta kertoo siitä vähän jos mitään. Runoistakin nousee pikemmin esiin Agape kuin Eros.

Pekonen on sen sijaan löytänyt dominikaaniveljien ja katolisuuden merkityksen Heikkilän elämässä ja tuotannossa. Katolisuus oli 1950-luvun Suomessa intellektuaalinen muotiliike kuten ortodoksisuus myöhempinä vuosina. Pekonen laatii aiheesta seikkaperäisen taustaselvityksen. Ranskalainen runoilija ja sotasankari Charles Péguy nousee Heikkilän tärkeimmäksi vaikuttajaksi T. S. Eliotin ja Friedrich Nietzschen rinnalla. Löydöistään tohkeissaan elämäkerturi harhautuu

välillä aate- ja henkilöhistoriallisiin sivuselvityksiin, jotka loittonevat omiksi aiheikseen.

Terra Mariana johtomotiivina

Satakunta ja Espanja, Goethe ja Strindberg, epäily ja usko hallitsevat vaihtuvien vuoroin Heikkilän etsintää. Pekonen uumoilee, olettaa tai näyttääkin, mitkä ilmiöt ja ideat *tekivät* Heikkilään suuren vaikutuksen. Todisteina siteerataan kirjeitä, muistiinpanoja tai aikalaisten kertomuksia. Harvoin jos koskaan Pekonen näyttää, miten vaikutukset sitten *ilmenevät* Heikkilän runoissa.

Terra Marianan (1959) nimiruno on antanut aiheen Pekosen teoksen nimelle *Marian maa*. Nimirunon tulkintaa lähestytään kolmea eri reittiä: satakuntalaisesta lapsuuden maasta käsin, dominikaanien ja neitsyt Marian kultin suunnasta sekä modernistien oppi-isän Eliotin *Aution maan* synnyttämästä reaktiosta. Heikkilä tunsi ajoittain kaipuuta kadotettuun maalaismaisemaan ja otti samalla vastaan paitsi sodanjälkeisen tyhjyyden sanoman myös Eliotin hengellisen viestin: "Marian maa ei enää ole autio maa".

Pekonen kehittää tästä monisyyden ja pätevän elämäkerrallisen johtomotiivin, joka jäsentää hyvin Heikkilän filosofis-runollista sekoilua. Johtomotiivi saisi lisää vakuuttavuutta, jos se sidottaisiin lujemmin runojen tulkintoihin.

Pentti Saarikoski osoittautuu Heikkilän ambivalentiksi kriitikoksi. Saarikoski sekä arvosti että poltti Heikkilän runoja. Pekonen siteeraa laajasti Saarikosken teilaavaa arvostelua Heikkilän *Terra Marianasta*, mutta jättää sen harmillisesti kommentoimatta. Heikkilän ja Saarikosken suhteen hän johtaa runoilijoiden koulutaustalta, Norssin ja Resson välisestä jännitteestä!

Matematiikkaa ja sotarunoja

Heikkilä eteni Uno Saarnion keskustelupiirin jäsenenä matemaattisen kontinuumihypoteesin kautta kohden infiniittistä yhteyttä Jumalaan. Pekonen toteaa, että Heikkilä ei ollut matemaattisesti erityisen lahjakas (kuutosoppilas), eikä Rolf Nevanlinna antanut arvoa Saarnion pohdiskelulle. Silti hän näyttää oikein kaavoina, kuinka Georg Cantor postuloi transfiniittisen ordinaalin. Ehkä matemaatikolla oli enemmänkin houkutusta kaavoihin ja merkkeihin, mutta hän on sentään miehuullisesti pidättäytynyt liiasta numeraalisesta demonstraatiosta.

Pekosen eittämättömiin löytöihin kuuluu Heikkilän sotarunojen sikermä, jonka tutkija

on julkaissut 1999 postuumisti nimellä *Balladi Ihantalasta*. Se on hiljainen *Spoon River*-vaikutteinen monologisarja, jossa jatkosodan kovimpien taistelujen todellisuus jää henkilökuviensa taustalle. Elämäkertaan sisältyvä proosakatkelma panssarintorjujan pelosta kertoo suuremmin Heikkilä sotatunnoista. Modernistien keskuudessa hän oli ainoita sodan käyneitä Eino S. Revon lisäksi. Ihantalan kokoelma on näinä sotaveteraanien kunnian päivinä saanut suuremman levikin kuin mikään Heikkilän kokoelma hänen elinaikanaan. Tutkija ei kunnolla selvittä, tarjosiko runoilija tai miksi ei tarjonnut kokoelmaa kustantajalle. Ohut viittaus Linnan *Tuntemattoman sotilaan* varjoon ei riitä selitykseksi. Olettaisin että Heikkilä varjeli modernistin kuvaansa eikä halunnut kilpailla sotaromaanien kanssa. Sankarivainajien puhevuorot haudan takaa eivät olleet 50-luvun lyyrikkopiireissä oikein muotia. Nytemmin runoista on tehty ainakin kaksi lausunntailtaa, ja lisää lienee tulossa. Benedict Zilliacus on lisäksi kääntänyt ne ruotsiksi.

Ennakkoluuloton ja tuore esitystapa

Osmo Pekonen toimii kirjallisuuden parissa kuin vapaa sielu ainakin, hän etenee tunnustelijan tavoin ennakkoluulottomasti tutkimattomia reittejä ja kirjoittaa jotensakin tuoreesti. Hän on kehitellyt erilaisia rönsyjä kohteensa vaiheilta, tuonut melko unohdetun runoilijan taas tietoisuuteen ja nostanut hänestä paljon uutta esiin ihmisenä ja ajattelijana. Heikkilän puheenomaiset runot odottavat vielä tutkijaansa. Niiden alkuvaiheen särmikkyudesta ja myöhemmästä kuulautuvasta kehityksestä on Lassi Nummi kirjoittanut edelleen pätevän esityksen 1967 *Suomen kirjallisuus* -teokseen. Elämäkerta tarjoaa hyvät lähtöasemat runojen syvempään ymmärrykseen. Pekosen kirjan viimeiset rivit näyttävät, mistä tutkija voisi nyt lähteä liikkeelle: vangitun tilan ja vapauden välisestä jännitteestä, joka läpäisee Lasse Heikkilän elämää ja tuotantoa.

Yhteenvedon oivallus heittää valon taakseen kerrottuihin vaiheisiin ja viittaa siihen, että runoilijan elämän ja tuotannon lävitse voi kulkea sähkövirta, joka antaa yhä oikeuden biografiselle tarkastelukulmalle. Yritykseen tarvitaan vain avointa seikkailijan mieltä, jota Osmo Pekosen kaltaisella monitieteellisellä ottelijalla on enemmän kuin kapeaan teoriaan pitäytyvällä kirjallisuudentutkijalla.

Kirjoittaja on teatterin ja draaman tutkimuksen professori Tampereen yliopistossa.